

RECERCA

57

EL CRISTIANISME ENTRE LA GNOSI I L'AGNOSTICISME

Llorenç Sagalés

EL CRISTIANISME ENTRE LA GNOSI I L'AGNOSTICISME

LLORENÇ SAGALÉS

Aquest text, transcripció d'una conferència pronunciada per Llorenç Sagalés, monjo del Císter, en ocasió d'una catequesi d'adults al convent de Sarrià, ha estat revisat per l'autor i conserva el to oral amb què es va produir.

Obertura

Volem fer aquí un discerniment del kairós, del moment providencial de la nostra època. No és poca cosa. L'ateisme i l'agnosticisme actuals creiem que ens poden ajudar, paradoxalment, a perfilar millor quin és el centre de la fe cristiana, quina és l'autèntica mística cristiana. En concret, intentarem contemplar l'ateisme i l'agnosticisme com una manifestació de la crisi gnòstica que ens sacseja avui, i que consisteix essencialment en una pèrdua de credibilitat del sentit de la veritat cristiana, de la veritat evangèlica. De primer, centrarem la crisi gnòstica actual i explicarem en què consisteix. Col·locarem al centre de la crisi gnòstica actual l'enfonsament per moltes generacions occidentals de la noció de veritat evangèlica, de veritat cristiana. I quina és la veritat cristiana? Jesús Déu i Home a la vegada. Què li passa al món antic, el dels primers segles del cristianisme? Doncs que viu tant en el sobrenatural, que donen per suposat que Jesús és Déu; i si tenen algun problema és considerar que potser també Jesús era home. L'home antic creu més en els àngels que en els homes, en el sobrenatural que en el natural; els homes són només aparença, transitoris, mentre que la realitat substantiva, l'autèntica, és invisible. Coneixeu el Petit Príncep? És un home antic: «l'essencial és invisible als ulls». Els gnòstics del món antic, quina temptació tenen? Desconfiar que Jesús sigui home. És exactament la contrària que la nostra. La nostra època, les crisis gnòstiques actuals, les que se succeeixen des de la modernitat cap aquí viuen exactament la contrària: que Jesús és home; llevat d'algun

eixelebrat, la majoria de la gent sabem que és veritat. Ara bé, que també fos Déu, tenim molts dubtes, fins i tot la gent d'Església, de tradició cristiana... Per a nosaltres, homes moderns, ja el sobrenatural..., véa a saber. Els darrers segles van col·locar el sobrenatural damunt d'un altre pis, que era el món natural. I quan es viu en dos pisos, malament rai; el segon pis, que no es veu, acaba desapareixent de l'horitzó de la gent com si no existís. Això és el que viu la nostra època.

No mirarem, però, l'ateisme i l'agnosticisme com simples desgràcies, sinó com instruments de gràcia, i això és molt important. Els contemplem com oportunitats privilegiades de la fe, per purificar, per fer-les molt més agudes, molt més capaces. Si volem una renovació de la fe cristiana, hem d'aprofitar el millor que ens han aportat els seus enemics.

Si em permeteu una confessió personal, jo vaig tenir una amistat durant molts anys que em va marcar per sempre amb Manolo Sacristán, professor de filosofia marxista i de lògica matemàtica, que em va fer estimar-la molt. Sacristán tenia un costum, «un dogma» a les seves classes: li agradava dir que a un autor sols el podem criticar quan coneixem des de dins la veritat de què és portador. Si no som capaços de percebre la veritat que ens alligona un altre, tant si és simpàtic com antipàtic als nostres postulats, mai no sabrem fer la crítica profunda a la seva feblesa. No s'ha de fer per estratègia, sinó per comprensió simpàtica amb la realitat. El veritable coneixement, deia sant Tomàs d'Aquino, es dona quan tenim simpatia amb l'objecte estudiat, amb l'objecte contemplat. Perquè l'amor veu coses que l'intel·lectualisme és incapaç de percebre.

Agnosticisme

El terme agnòstic es comença a emprar al segle XIX. El formula per primera vegada Thomas Henri Huxley, l'avi de l'escriptor Adolf Huxley. Si heu llegit literatura de ciència ficció, recordareu *Un Món Felix* d'Adolf Huxley. L'avi, era el patriarca de la família i és l'home que, influït pels seus viatges a Malàsia i al Pacífic, va esdevenir mariner, amb un entusiasme per les ciències naturals fantàstic. Ell, bon darwinista

i molt influït pel positivisme de Comte dels primers anys, és el que formula l'expressió agnòstic, que significa: «el que no sap» (agnòstic). Mentre que l'ateu és el qui no creu en Déu ni en la seva existència, o si voleu, el qui creu en la inexistència de Déu, (per a la

qual cosa cal també bastant fe), l'agnòstic, en canvi, és el qui afirma que no sap si Déu existeix o no, i que no es pot saber. De fet, el gnosticisme tindrà la temptació de saber massa sobre Déu, mentre que la temptació de l'agnosticisme, serà voler saber massa poc sobre Ell. Huxley es va plantejar l'agnosticisme en contraposició, literalment, a molts gnòstics, a la Gnosi antiga de tots els temps; per a ell la Gnosi clàssica pretenia saber més coses de les que permet saber la bona ciència. La seva contraposició, amb tot, és només aparent. Ambdós, l'agnosticisme i la Gnosi, estan en una mateixa atmosfera, la del coneixement; tant els agnòstics com els gnòstics parlen de la Gnosi, posen l'accent en el coneixement.

El cristianisme mai no posarà l'accent estrictament en el coneixement, el posa en l'amor.

El món asiàtic és un món gnòstic per definició, totes les religions asiàtiques posen l'accent en el coneixement. El cristianisme, per suposat que vol conèixer Déu; però per a ell la qüestió epistemològica és secundària; el que vol primàriament és estimar Déu i deixar-se estimar per Ell. El coneixement i l'amor dibuixen dos ideals d'home molt diferents, un és el savi, l'altre és el sant. L'agnosticisme de Huxley, si ens hi acostem amb simpatia, dóna una impressió de saviesa, de la recerca d'un savi, amb una mirada inevitablement dominadora sobre la realitat, que va a la seva conquesta. El sant, en canvi, és aquell que dóna una imatge humanament molt més empobrida, intenta no conquerir

la realitat, sinó aprendre a rebre-la, a acollir-la, a deixar-se afectar per ella. Huxley intenta mostrar el veritable savi del segle XIX amb el rerefons de tota la nova ciència que estava naixent. L'agnosticisme de Huxley i dels pares de l'agnosi, no pretén anar més enllà dels límits que imposa el coneixement científic en una fase determinada de l'evolució de la ciència; tots ells afirmen que de coneixement només se'n pot parlar com coneixement científic veritable, i és per tant, sempre coneixement del finit i del relatiu. Pretendre conèixer l'Absolut, el Transcendent o l'Infinit és massa pretensió. Per això els primers agnòstics són d'un sentiment de modèstia notable, el seu plantejament és d'aproximació a la realitat, i l'únic coneixement veritable per a ells és el coneixement científic. Ara bé, què entenen per ciència? Sens dubte es mouen en la noció positivista de ciència que hi havia a principis del segle XIX. Huxley, malgrat algunes desavinences amb August Comte, el pare del positivisme, creia que l'agnosticisme compartia amb el mateix positivisme una qüestió fonamental, de la qual participem encara avui sense saber-ho: la prohibició de tenir en compte preguntes que no es puguin respondre només amb l'instrumental de les ciències positives; és a dir, l'agnosticisme exigeix plantejar només les preguntes que en l'època de les ciències puguin ser respostes per aquestes. Això, des del Teorema de Godel de l'any 31, no podem dir-ho amb bona lògica matemàtica. Pels agnòstics es dóna per suposat que hi ha món, es dóna per donada la realitat existent i no es pregunta pel rerefons d'aquesta dada. S'investiga la naturalesa i la seva evolució, però sense preocupar-se de perquè es donen naturalesa, matèria, món, desenvolupament, és a dir, sense cap pregunta pel sentit profund de les coses. No hi ha cap

pregunta sobre el sentit de finalitat de les coses, d'on vénen i a on van. És que l'agnosticisme no vol ser cap doctrina, vol ser un mètode i el mètode científic s'identifica des del començament amb el to que tindrà el racionalisme crític del segle XX i rebutja, per tant, tota proposició metafísica i religiosa que surti del nivell natural, encara que fa seus, però, algun canón, alguna regla metafísica: els de la ciència positiva. Què els passa als agnòstics? És allò del *malade imaginaire* de Molière, del burgès gentilhome que parlava en prosa sense saber-ho. Una mica els passa això als agnòstics, que fan metafísica sense saber-ho. Carregar-se la metafísica, carregar-se la religió és una metafísica i una religió

molt suggerents. Hi ha una anècdota de Bertrand Russell, el gran lògic matemàtic, que ens pot il·luminar; va ser un bon pacifista a la Primera Guerra Mundial, no va voler anar a la guerra, i es va fer objector de consciència. A Russell, que ja era catedràtic de lògica matemàtica i de filosofia, se'l van emportar a la presó. Ell mateix, a la seva auto-

biografia, explica el moment en què arriba a la presó i el funcionari li pregunta: «religió?». I ell diu: «agnòstic». I el guarda, bon anglès, no tant pel sentit de l'humor sinó per simplicitat de l'època, li diu: «Per fortuna Déu està en totes les religions que hi ha en el món». És l'actitud, en termes hispànics, de Tierno Galván. Els de la meua època, al 75, vam llegir el seu *Qué es ser agnóstico*. Tierno, professor de Dret polític, era un filòsof agnòstic casat amb una catòlica. I com defineix l'agnosticisme? L'agnosticisme, diu, es «no echar de menos a Dios», la qual cosa equival a no necessitar més que viure en la finitud, és a dir, viure en aquest món. Hi ha un premi nobel de Literatura, d'origen jueu que va estar a Auschwitz, que explica: voleu saber què és l'home modern? Voleu saber què és un agnòstic?: és «Ja no tenir un Déu que et miri». «No echar de menos a Dios», dit amb aquesta presumpció, a la

nostra època és la pobresa de no tenir ja un Déu que em miri, no pas amb severitat, sinó amb compassió, és no tenir algú que m'estimi de veritat, tal com sóc, i em perdoni.

Què passarà quan aquest agnosticisme elegant i intel·lectual del XIX s'estengui, i passi, al llarg del segle XX, entre la gent?

Un dels trets de l'atmosfera agnòstica actual és la falta de compromís amb la realitat, la seva deriva cap a la inhibició i la manca d'implicació personal en els esdeveniments i en la marxa de la Història. Avui l'agnosticisme s'identifica amb l'indiferentisme, quelcom que escandalitzaria als agnòstics del segle XIX.

Un es fa indiferent sense esforç, un tret que s'ha convertit sovint en la justificació de l'individualisme burgès que s'encomana. Recordeu allò de Passolini: «la burgesia no és una classe social, és una malaltia contagiosa». L'agnosticisme actual condueix a l'home alienat i avorrit i convida a viure en les pròpies mentides, renunciant a conèixer la veritat pròpia del món, una veritat que no seria assolible. De vegades dóna la impressió que d'aquí uns anys, els cristians serem els únics que defensarem la raó, la ciència autèntica, la ciència veritable. El consum en massa o la malenconia són la conseqüència normal d'una renúncia a saber, d'una renúncia a voler anar més enllà dels sorolls; no es vol dialogar amb el codi de llenguatge que té la realitat, i es prefereix fer-li dir allò que volem que digui, en comptes d'aprendre a escoltar-la. Fixem-nos que la majoria dels científics de laboratori d'avui, no són creients. Però agafem els 12 o 15 millors científics del segle XX, i no trobarem ni un de no creient. La tropa, sí, la tropa científicista, la trobarem no creient o agnòstica. El motiu és senzill: els millors científics saben que la realitat és densa, oberta, i que amb la claredat, creix el Misteri, que quan més sabem, més s'obre la nostra ignorància. Tenen confiança crítica en la realitat, els millors científics intueixen sempre que qui escolta la realitat, rep el seu Misteri, que la veritat es lliura a qui es calla abans. No podem escoltar si no callem. I cal saber callar els nostres «grans» mètodes d'aproximació a la realitat; demana molta humilitat intel·lectual renunciar a les pròpies conviccions i saber escoltar la realitat tal com

se'm presenta a cada moment. Els millors científics intenten sempre que la realitat es lliuri, no la volen conquerir o capturar, sinó que busquen rebre-la com un regal. A Martin Heidegger, el filòsof alemany, li agradava dir: «l'home modern és aquell qui ja no sap rebre».

Ateisme

Aquest agnosticisme ambiental és el que conduirà progressivament a l'ateisme. Ho diu un home gens piadós com Frederich Engels, el company de Marx. En una de les cartes a la filla de Marx li diu: «els agnòstics són ateus avergonyits de presentar-se com a tals»; ho hagués pogut dir un catòlic de finals del XIX. Penseu que als cristians ens deien ateus, als inicis del cristianisme, i no està malament que sigui així. L'ateisme antic dels cristians és molt suggerent; els pagans anomenaven ateus als cristians perquè no creien en els seus déus, no creien en els déus de l'Imperi. L'home està fet per entregar-se, i nosaltres, si no ens entreguem, no hi ha qui ens aguantí. Ens hem d'entregar a alguna cosa. Si no ens entreguem a l'Absolut, que és Déu, necessitarem buscar un substitutiu d'aquest Absolut, tractarem d'agafar un relatiu i convertir-lo en absolut, i tant és el que triem, potser són coses maques: la professió, l'art, la música... Fantàstic! Ara, no són absoluts.

Qui entén qualsevol relatiu al que m'entrego com a absolut, acaba induint una insatisfacció, lenta però implacable en el cor que li donarà aquest rostre de melangia que té la gent de la nostra època.

La malaltia mortal, que deia Kierkegaard al final del XIX és la desesperació trista, és l'avorriment. L'ateisme difós a la nostra època en el món occidental, ve del que va dir Paul Ricoeur, ja fa molts anys, dels tres mestres de la sospita: Marx, Freud i Nietzsche. Amb una actitud de sospita, de desconfiança de la realitat, els tres sostenien, en darrer terme, que Déu no és el creador de l'home, sinó que és l'home el creador, l'inventor de Déu. Per això, proposen que l'home, només podrà ser veritablement lliure si s'emancipa de Déu. Aquesta és una de les grans dificultats avui de la transmissió de la fe.

A l'home modern li costa de creure que quan més m'adhereixo i entro en comunió amb la Trinitat, al cor de Déu, més lliure, més sóc realment jo.

El jo veritable, l'autèntic, no la mascarada que intento representar, sinó el jo que Déu ha pensat des de tota l'eternitat que jo sigui, si vull. Fer això en el nostre temps, donar testimoni que jo esdevinc personalment el meu veritable jo quan renuncio i m'oblido de les meves estupideses i del paper que vull representar, i m'adhereixo al paper que Déu ha pensat per a mi. Fer-ho testimonialment és el meu deure, és la missió d'un cristià de tots els temps. Cadascun del tres mestres de la sospita situa un aspecte i l'accentua expressament. Per a Marx Déu és una alienació, és la manipulació que fa el món polític per engrescar amb una mica d'opi el personal, «pa i circ», però aplicat a Déu. Però cal recordar una cosa, Marx ens ha ensenyat, no només a estimar els nens, sinó que ens ha recordat allò que l'Església del segle XIX tenia el perill d'oblidar, la misèria de tants que ja no es pot suportar. Marx ens ha recordat que els pobres desesperats necessiten una ajuda immediata, que no demanen només meditacions especulatives, sinó servei immediat. Per a Nietzsche Déu és una il·lusió, i critica molt bé al cristianisme com a moral d'esclaus (quina falta de personalitat tenen els cristians!). Diu Nietzsche: «no fan cara de ressuscitats sinó de divendres Sant», els homes del segle XIX. S'està trobant amb un cristianisme burgès i

malaltís de finals del XIX que espanta i que ja té molt poc de cristià. Nietzsche ens ensenya, sobretot, a buscar la veritable imitació del Crist, encara que sembli mentida. Com deia André Gide: «El problema de Nietzsche és que té enveja de Jesús; com li agradaria ser el Fill de Déu! A nosaltres, els

cristians, també ens agradaria esdevenir el Fill de Déu, imitar-lo; però hauríem de resseguir la lectura de Nietzsche per tal d'alliberar-nos d'aquesta mena de pusil·lanimitat ximple que sovint el cristianisme ha presentat com a façana. Ser cristià demana molta personalitat i fer una miqueta de cara d'alegria de ressuscitat. Per a Freud, Déu és un símbol totèmic, i parla de Déu, pensa en Déu (del monoteisme), com un pare castrador, literalment. Per a Freud la creença és fugida, és en últim terme, repressió. Freud també ens ha ensenyat moltes coses, i la psicoanàlisi ha mostrat una capacitat molt suggerent per combatre moltes malalties inútils del nostre temps. Però és molt veritat, a la vegada, que Freud i la psicoanàlisi han pervertit el que hauria de ser la relació paternofilial. El Déu real estableix unes relacions de llibertat i d'entrega amb el seu Fill, amb Jesucrist, que Freud ni sospitava. Va abordar la religiositat, en els dos o tres llibres en què parla del tema, prescindint completament de l'experiència cristiana trinitària. El Pare no s'entén sense el Fill.

Però l'ateisme radical, el veritable ateisme, demana molta fe, potser massa fe per a l'home contemporani, i avui l'ateisme com la fe, és molt poc freqüent. La seva realitat *light* o difosa es manifesta sobretot a través de la tristesa, de l'instint de mort de molta gent, i a través de la desaparició de motivacions, dels valors normals de la vida.

Fixeu-vos, si Déu ha mort, com diu Nietzsche, i a més, l'hem matat nosaltres, els occidentals, si Déu ha mort i jo era fill de Déu, i tots érem fills de Déu i Déu era el nostre Pare, i tots nosaltres érem germans... Si Déu ha mort, dic, per què carai jo haig de respectar a un altre? I veure'l com a germà? En virtut de què puc sostenir una fraternitat? Què li passarà al món contemporani que ha de buscar recursos de consensos per a no autodestruir-se? Ens posem d'acord per no mossegar la jugular de l'altre i assassinar-lo, i ja està bé... però... ¿Recordeu les *banlieux* franceses de fa uns anys quan van haver en els suburbis a l'entorn de París moltes sublevacions de joves, immigrants, aturats sobretot? Van cremar centenars de cotxes durant varies setmanes. Recordo l'entrevista a un dels nois; havia cremat dotze camions en una nit, i li pregunta el

periodista: «per què has cremat tants camions aquesta nit? I la resposta va ser molt immediata, d'un noi molt senzill: «¿Per què no, quin motiu tinc per no cremar, si em ve de gust?» Dit altrament, per què no puc trepitjar el crani del que està al costat meu, si no hi ha res d'etern? Si no hi ha res de sagrat en l'altre, ¿en virtut de què jo l'haig de respectar? Per què no puc robar una propietat, qui ho ha dictaminat, una llei de l'estat, unes constitucions, unes declaracions dels drets de l'home? Intento fer d'advocat del diable per mostrar en quina tessitura es troba l'home contemporani que ha esborrat Déu del seu horitzó. On trobar justificacions per les nostres vides? Hi ha una situació d'absurd en la majoria dels joves de la nostra època que s'han quedat sense sentit de finalitat. Hi ha una situació de manca de referències, de manca de justificació de la nostra vida, que provoca que s'entengui perfectament que es facin animalades sense sentit. Per què? Perquè no hi ha motius en contra.

Portadors de veritat

Tot això no hauria de fer perdre de vista la veritat que estem dient aquí. I és que l'ateisme i l'agnosticisme són portadors de veritat. En primer lloc, hem de tenir en compte que tots dos es despleguen a la Modernitat com una reacció als excessos de dos perilloses reduccions que ja s'estaven donant en el cristianisme dels darrers segles.

1) Tota l'Escolàstica lògico-especulativa dels manuals de teologia que estaven captivats pel Racionalisme ambiental de l'edat moderna (segles XVI-XVII-XVIII). Ho pretenien saber tot sobre Déu i els Misteris de la fe, amb una manca de pudor que fa basarda. La mateixa teologia catòlica estava travessada per un positivisme que havia evacuat la noció de misteri, separant el dogma de la mística, la doctrina autèntica de la vida espiritual, i llençant a la majoria dels fidels a una mena d'espiritualisme, de pietisme, de llibrets de devocions per viure la vida de cada dia. Al segle XIX és terrible les conseqüències de tot això. No deixa de ser curiós com la teologia catòlica des del segle XVI, davant de la nova ciència, i ni diguem del protestantisme luterà, va intentar rebutjar i posar una muralla de contenció contra el racionalisme modern que anava venint (ai la por, ai la por a la realitat i a la veritat!). I què li va passar? Doncs que va caure al parany del mateix que volia evitar, de manera que va anar incorporant els mètodes racionalistes dintre d'ella sense saber-ho. «Quantes capes hi ha a l'infern? Tres, quatre, cinc pisos? Com es cremen al tercer pis, segona porta? No m'ho invento, això és d'un manual típic del segle XVII. El problema d'això no és només que sigui ridícul, sinó que està aplicant el racionalisme modern sense gaire seny a la vida teològica.

2) El segon element, que es troba i que afavoreix l'aparició de l'ateisme i de l'agnosticisme del XIX, és l'altre cantó. Si un és la tradició catòlica, l'altre és la tradició protestant, el fideisme luterà: una fe despullada i fosca que menysprea la perillosa raó científica que estava naixent en

aquell moment. Quina candidesa del primers protestants davant de la raó científica, si els llegíssim amb calma! El protestantisme ja no sabrà molt aviat com aproximar-se a Déu a través de la Natura creada, ni a través de l'home mateix, sinó només a través de dramàtics salts

en el buit, salts en l'interior del cor. Aquesta escolàstica catòlica i aquest fideisme protestant són coses que van preparar, juntament amb les guerres de religió del segle XVI i XVII (que van ser dramàtiques a Europa, perquè van mostrar que els cristians no s'entenien), aquests dos elements junt amb les guerres de religió, diem, són els que preparen el terreny al científicisme i materialisme del segles XIX i XX en el qual nosaltres hem nascut.

Però l'agnosticisme i l'ateisme recorden a la fe cristiana i religiosa la urgència de recuperar el millor d'una cosa fonamental que ens han lliurat malgrat ells mateixos; hauríem d'estar agraïts a l'agnosticisme i a l'ateisme del fet que ens recorden la importància de la teologia negativa. Com diria sant Tomás d'Aquino, de Déu sabem més el que no és que el que és.

Els millors sants són els que saben que no creuen ni estimen Déu. Com deia Adrienne Von Speyr, una mística suïssa del segle passat; poc temps abans de morir cridà a Urs Von Balthasar a l'habitació, i li digué: «desenganyí's, no sap el que m'hagués agradat estimar Déu, com hagués desitjat haver cregut una mica en Ell, però no crec en Ell, no crec en Déu, no l'estimo». Estava dient una cosa que qualsevol cristià hauria de poder dir, i si no, «van començar a marxar començant pels més vells». Qui coneix de veritat una mica el Misteri de Déu, el primer que descobreix és que ni creu ni estima; en tot cas, el cristià qui és? El qui

intenta creure i intenta estimar. La millor teologia negativa, on està? Malgrat les aparences, no estarà en el coneixement intel·lectual de Déu. La millor teologia que ha fet el cristianisme, i que l'ateisme i l'agnosticisme sempre ens «convidaran» a fer, és la que ens convida a meditar l'abaixament, la Kènosi del Crist, és a dir, el Misteri de la Creu, el misteri de la Passió, i l'Encarnació per suposat. De l'Encarnació a la Passió, el misteri central del cristianisme és la veritable teologia negativa. Què carai li ha passat a Déu que s'hagi volgut encarnar per nosaltres! A qui se li acudeix? Què haurà vist? Voleu dir que no s'ha enganyat? La sorpresa davant la Kènosi, la sorpresa davant d'aquest abaixament és el centre de la teologia negativa. Precisament en el centre de la crisi gnòstica que ara veurem, hi ha el tema central de la por a la Creu que té l'Església. La por a la mort, la por a l'empobriment, que ha tingut, que té i que tindrà fins a la fi del temps. L'Església té por a morir.

Tenim por a la Creu. L'ateisme i l'agnosticisme ens entreguen l'oportunitat de percebre la urgència de recuperar el missatge evangèlic fonamental de l'Encarnació, Passió, Mort, davallada als inferns i Resurrecció de Jesús.

O, si voleu, dit a l'inrevés: l'ateisme i l'agnosticisme ens ensenyen que sempre hem d'intentar resistir-nos al contrari del Misteri de la Creu, a l'ambició de poder, a la temptació del diable. Les temptacions de Jesús en el desert: «Vols dir, Jesús, que tot això no ho pots aconseguir d'una altra manera? Tanta creu, tant sofriment. Per què patir així quan podríem obtenir la salvació del món amb un simple gest màgic?»

La Gnosi

Hem insinuat al principi que l'agnosticisme i l'ateisme moderns, més que estar en confrontació amb el gnosticisme, en són el seu fruit més conspicu a l'era postcristiana de l'home actual. Vegem ara en què consisteix la Gnosi i quina ha estat la crisi gnòstica d'on flueix la deriva actual. El veritable perill del nostre temps és **la domesticació de la fe cristiana**. Aquest perill no ve de l'ateisme ni de l'agnosticisme sinó de la Gnosi. La Gnosi és la superació i el buidament de la fe pel coneixement i intentar destruir la veritat evangèlica, la veritat cristiana. Una mica d'això ja va tenir lloc al segle II amb els diversos moviments gnòstics que assetgen l'Església en el cristianisme primitiu. La Gnosi és una actitud d'esperit, és una forma de mirar, és una atmosfera extraordinària, és com l'aire que respirem que no perceps però sovint el tens al centre de l'ànima. Es pot desenvolupar a l'interior de marcs culturals molt diversos, segons els llocs i les èpoques (no té formes, de dretes, d'esquerres, integristes, progressistes, neoplatòniques, científicistes...). Però sempre paralitza la fe cristiana. En les èpoques en què la cultura no viu qüestionada, la Gnosi es redueix a prendre la forma de la New Age, corrents esotèriques, astrològiques, màgiques, molt allunyades del nucli ortodox de la fe de l'Església. Què és? Què són? És el rebuig de la providència cristiana de Déu i la pretensió de conduir nosaltres mateixos la pròpia història, és l'anhel de seguretat i de cobertura. És també un situar-se progressivament en un procés de fatalisme irresistible. La nostra

època, que profundament fatalista que és! Té la sensació que les coses passen per necessitat i que és impossible resistir-se, que tot està donat i beneït. Anhel de seguretat, pèrdua del sentit de la llibertat, fugida vers l'irracional. És també, per tant, la renúncia a la fe i a la confiança, és la resistència, perversament intel·ligent, de quedar exposat i nu davant de Déu. És l'intent de cercar la pròpia salvació per l'esforç i el coneixement de misteris secrets i amagats que només descobririen una colla d'iniciats. Però en les èpoques de crisi de civilització i de descomposició cultural com la nostra, o com en la del final del món antic als segles II-III, o com al món medieval mediterrani del segle XIII, (Joaquim de Fiore, els càtars), o al nostre món occidental al pas del XIX al XX, en èpoques així, diem, s'erosiona el sentit de la realitat i la Gnosi intenta envair el món mateix del dogma catòlic, substituint la norma de la fe amb el seu projecte personal o comunitari, per un projecte sofisticat. En què consisteix? El gnòstic del segle II al XX fa descansar les seves conviccions no en la fe teològica que ens ve de la revelació de Déu, sinó que el motiu de la seva «fe» és una convicció humana, dóna igual que sigui una opció ètica, estètica, filosòfica, metafísica, política... No descansa mai en el descobriment de la revelació de Déu ni en cap adhesió obedient ni amorosa a la Persona divina, sinó que adapta i ajusta el material de l'Esriptura a les seves perspectives humanes i culturals. Adaptar Déu a mi, no adaptar-me jo a la Paraula de Déu. El gnòstic creu per una sèrie de raons, però mai per la raó decisiva de la fe: que Déu hagi volgut presentar-se i revelar-se tal com és, no com tu voldries. Sacrifica la llibertat de Déu a la mundanitat, intentant d'oferir una especulació sobre Déu, no escoltant l'esdeveniment de l'Encarnació.

El gnòstic vol saber massa sobre Déu i es nega a escoltar com Déu es vol presentar; prefereix els seus raonaments a la lògica de Déu. S'estima més els sistemes meravellosos que ell mateix construeix abans que atendre a la realitat inquietant de l'Evangelí.

El gnòstic de tots els temps rebutja la unitat de l'Antic i el Nou Testament. L'Antic Testament, ja ho diu el gnòstic Marcíó al segle II, és un Déu de Justícia, cruel, dur, mentre que el Nou Testament és un

Déu bondadós, compassiu, misericordiós, com si fossin de dues religions diferents. Es deixa seduir pels dualismes de totes les èpoques. En el món antic, aquest gnosticisme es fa espiritualisme, el que deia a l'inici del sobrenatural; en canvi, en l'època moderna, es fa materialista, però els dos són absolutament iguals, l'únic que canvia és l'adaptació a la situació actual. No deixa de ser tot plegat un pseudoplatonisme insensible al desconcert que ens provocarà sempre l'Encarnació. Com diria sant Ireneu de Lió, que Déu s'ha fet home perquè jo esdevingui diví, aquesta sorpresa desconcertant del cristianisme què és la gran notícia, notícia alliberadora de salvació. A totes les èpoques els gnòstics formen grups de purs i escollits, amb menyspreu sistemàtic de la jerarquia eclesial que és considerada terriblement pecadora... S'enganyen, ho és molt més pecadora del que s'imaginien els gnòstics; ja ho deia sant Agustí, l'Església és *casta et meretrix*, verge i puta. Qui només vegi un dels dos aspectes, s'enganya; la veritable Església és les dues coses «alhora», això és el sorprenent; ¿I no és sorprenent que això passi en cadascun de nosaltres? La meravella és que, de tant en tant, uns monstres com nosaltres, fem coses bones. Que hi hagi mal és relativament fàcil d'acceptar, però com és que hi ha bé? Quina sorpresa

que alguns de nosaltres, de tant en tant, fem coses bones essent com som! La sorpresa de la bondat, la sorpresa del bé és la meravella cristiana mostrada contínuament al davant.

Els gnòstics es resisteixen sempre sistemàticament a rebre alguna lliçó del món jeràrquic eclesiàstic, són cecs per a la llibertat que dona l'obediència a l'amor, i es neguen a acceptar la forma del Crist, la del deforme de la Creu.

La «forma» del Crist és el Crucificat que ha mort d'amor per nosaltres. Tenen els gnòstics també un pànic extraordinari a la Creu, i l'Església, els cristians, moltes vegades ens hi deixem contagiar. Enalteixen els carismes visionaris, però l'experiència autènticament espiritual mai no la fan els visionaris sinó els màrtirs, els testimonis. Sant Ireneu de Lió té una frase en el seu *Contra els heretges*, on diu que el veritable martiri són els discursos dels gnòstics, «viuen parlant, mentre nosaltres intentem morir callant». El gnosticisme de l'Edat Mitjana fins a l'Edat Moderna és més seriós que l'antic i amb repercussions més profundes. Destaca la teoria de les «tres edats» de Joaquim de Fiore, que es radicalitza progressivament fins a intentar superar l'Església institucional del Crist en el nom de l'Esperit Sant. Vindria primer una edat del Pare, l'Antic Testament; després, una edat del Fill, el Nou testament; i finalment, vers l'any 1200, amb sant Francesc d'Assís, començaria l'època de l'Esperit Sant, la tercera edat definitiva, o com dirien els de la New Age, l'Era d'Aquari, i estaríem tots posats en ella. Henri de Lubac ha mostrat com la visió de Joaquim desemboca (els fils són extraordinàriament bells de contemplar), en la Il·lustració del XVIII, en l'Idealisme Absolut del món germànic alemany i en el mateix marxisme, tant el del XIX com el del segle XX, fins a un llibre que ens va fascinar als de la meua època als anys 70 que es deia *L'ateisme en el cristianisme* d'Ernst Bloch, un antic marxista de l'escola crítica de Frankfurt. El Déu d'Abraham, d'Isaac i de Jacob deixa pas al déu dels savis i dels filòsofs, en tots aquests segles postmedievals i de l'Edat Moderna; gens de religió i, això sí, molt d'espiritualisme, com ens passa ara. Es configura en aquests darrers segles i s'assisteix a l'evaporació racionalista de Déu; però el que desapareix no és Déu, desapareix el

déu dels racionalistes, i ja està bé que se l'hagin carregat. Marx, Nietzsche i Freud ens han fet un favor. Per creure en aquell déu tan imbècil, més valia no creure, ho deien les dones místiques del XIII al XIV. S'ha de deixar déu per Déu, s'ha de deixar el déu en minúscula pel Déu veritable, i tots tenim déus en minúscula. L'agnosticisme i l'ateisme esborraran aquest déu gens bíblic, i ben pelagià, i alliberaran l'Església d'un perill de pèrdua de la seva identitat. Un gran estudiós de la metafísica des de sant Tomàs a Heidegger, Gustav Siewerth, ha descrit aquest procés com una intrusió en les profunditats divines, on la raó creu poder explorar els darrers misteris de Déu, un procés que condueix a la fi al déu sense Misteri de Hegel, que conduirà a l'ateisme. El gran Jaume Bofill, professor de la universitat als anys 69, bon amic de Sacristán, té un tractat sobre Hegel, Shelling, Fichte (aquests autors tan impressionants del segle XIX), molt bonic, en el qual descriu molt bé quelcom que han dit després alguns grans savis: el veritable problema de l'ateisme del segle XIX i XX va venir, no pels mestres de la sospita, sinó literalment per l'Idealisme Absolut de principis del XIX, perquè

en el fons van caure en la temptació de la serp: «Sereu com déus». Volien pujar tant amunt, que es van fúmer una trompada impressionant. Quant més alt es vol pujar, la caiguda pot ser més grossa. L'idealisme del segle XIX és com intentar col·locar-se al peu del Sinaí romàntic; van caure en la temptació de la pretensió especulativa. No és estrany que hi hagués una necessitat dels esperits, a tot el llarg del segle XIX, de trobar per fi, quelcom que ens ajudés a baixar al concret i material per poder tocar de peus a terra.

La crisi gnòstica actual

Fem ara una meditació sobre el moment en què es produeix la crisi gnòstica actual.

Comencem per la Doctrina de la Creació: Déu crea el món i crea el Cosmos, l'Univers. Déu quan crea el món el fa bo, i el crea per la llibertat del seu Amor. Però què passa amb la Creació? La noció de Déu que té tota la tradició judeo-cristiana és tan alta, que de seguida en el món bíblic, apareix una desdivinització de la Naturalesa. Abans del judeocristianisme, els arbres, els rius, les valls i les muntanyes «són» Déu; però en la presentació del Gènesi, la doctrina de la Creació és un cop de maça als processos idolàtrics que ens anem fent els homes al

llarg de la vida. La doctrina de la Creació vol fer entendre que Déu està molt més enllà de tot el creat. Déu «està en les coses» però Déu «no és les coses». Ara bé, què passarà quan, a mesura que passin els segles, amb l'Encarnació, aparegui la figura del Crist? Jesús, el Crist, esdevindrà, per fi, la mesura de totes les coses, no només dels homes sinó de tot el Cosmos. Tot ha estat creat a través del Crist i l'home

cristià, des del principi del cristianisme, va aprenent, poc a poc, a mesurar-ho tot a partir del Crist: mirant des de Jesús, entenc totes les coses i trobo el Crist en tots els homes, així s'inicia l'Alta i la Baixa Edat Mitjana. Però que passarà quan vingui la Modernitat? Que passarà quan el món deixi de creure en Déu? Ja no podrem retornar a la situació precristiana d'abans, perquè hem destruït tots els ídols previs, ja ho va fer el cristianisme desmitificant tot el món pagà. L'home postcristià, amb quina situació es trobarà? Estava acostumat a viure amb altíssima intensitat, per a la tradició cristiana, el sentiment que era escollit, que era fill de Déu, la seva filiació divina; estava acostumat a pensar en termes d'infinít, d'absolut, de transcendència.

Però, quan no hi hagi Déu, com voleu que es trobi aquest ésser que és l'home occidental, d'origen cristià; com voleu que es trobi en una situació en què ha desaparegut Déu del seu horitzó?

Per una part, ja no li és possible el retorn a la situació fluctuant precristiana entre l'home i el cosmos i, per una altra, en el contacte amb el cristianisme, s'ha acostumat a una tensió tan desmesurada dels seus ritmes de creatura, que pretén conservar-los ara com el seu segell distintiu i el seu privilegi. Aquest serà el signe comú de l'època postcristiana, de l'home postcristià. De cop i volta, no pot transformar tot aquest anhel d'infinít i d'absolut en un no res i dedicar-se només al Corte Inglés, no n'hi haurà prou, estarà profundament insatisfet. Què haurà de fer llavors? És el titanisme prometeic dels segles XIX i XX, la crisi gnòstica dels segles XIX i XX. L'home pren la mesura a partir d'ell mateix, ha desaparegut Crist com a referent de la mesura de la realitat, del Cosmos i dels altres homes, i jo esdevinc el qui prenc la mesura de totes les coses que passen. En aquesta crisi gnòstica, que comença al segle XIX, hi estem encara nosaltres ara; l'home postcristià, l'home postmodern no sap encara com viure el que Nietzsche profetitzava: viure sense Déu, sense caure en la desesperació, sense caure en l'abatiment. Doncs bé, enmig de l'ateisme i de l'agnosticisme modern, els cristians hem de viure al cor del món com a testimonis de la veritat, de la veritat evangèlica, amb tres suggeriments que us faig:

1) La mística contemplativa. Quina és la mística cristiana? La contrària radicalment del que ha suscitat la crisi gnòstica; és a dir, no és l'home que busca Déu, no és l'home qui s'ha enamorat de Déu, és Déu qui s'ha enamorat de nosaltres. És Déu qui busca l'home, és el Creador qui s'ha enamorat de la criatura. Tasca de la criatura? Aprendre a rebre. Recordeu l'escena del Baptisme de Jesús, quan apareix l'Esperit Sant que baixa, se sent la veu del Pare, i el Fill allà calla i no diu res. I què diu la veu del Pare? Descriu el Fill: «Aquest és el meu Fill». I com el defineix? «L'Estimat». No diu «el qui estima», i va estimar molt, com sabem. Però l'essencial no és aquí que va estimar, sinó que es deixa estimar extraordinàriament. Va rebre tot Déu. Evidentment, qui està ple pot donar el que sigui. Només vessa el got que està ple completament. Ser cristià és aprendre a rebre. Seguir Jesús és intentar rebre, deixar-se estimar per Déu. Això és mística contemplativa cristiana *in strictu sensu*.

2) L'empobriment. Estem en un moment de gràcia extraordinària a la història de l'Església. Gràcia extraordinària per un empobriment gens buscat (és molt important veure-ho, perquè si no, muntarem batalles on no cal). L'empobriment que viu l'Església actualment és una de les gràcies més grans de tota la història del cristianisme. Els avançats dels anys 70 que volien l'Església dels pobres.... bé, doncs ja la tenim. Aquí hi ha una gràcia extraordinària si la sabem rebre i la sabem aprofitar. Aquí Déu ens està dient coses molt més profundes que de caràcter merament sociològic, ens està dient coses enormes. Si a l'Església fóssim capaços d'aprofitar aquest empobriment com una possibilitat de despullament per desprendre'ns de tot el que ens sobra, preparàriem el camí per a una renovació espiritual extraordinària en les properes dècades.

3) L'alegria del martiri. El martiri no cal buscar-lo, ve sol; no fem com els grups del segle XIX que encara estan flagel·lant-se i buscant-se a si mateixos. L'alegria del testimoni, del martiri és el fruit normal de l'Esperit en el món patristic; i els trets de l'Esperit són l'ocultament, l'anonimat i l'abnegació. L'Esperit Sant, que viu aquestes coses amb plenitud, ens dóna la possibilitat avui de viure-les amb intensitat com cap altra època ho ha intentat viure. No és temps de formulacions sinó de vida.

Epíleg

I com que he començat amb el Manuel Sacristán, acabo amb ell. Sacristán era professor de Filosofia de la Ciència a la Facultat d'Econòmiques. I jo, quan era estudiant, moltes vegades m'agradava anar-hi a parlar però quan arribava, estava ple d'aquest eixam d'abelles «pilotes», i jo em desanimava perquè em costava acostar-m'hi molta estona. Una de les vegades va ser ell qui se'm va acostar, jo meditava en aquell moment un llibre del pare Chenu, historiador de l'Església, que tractava de l'inici de les grans fundacions cristianes; observava que els cistercencs apareixen a finals del segle XI (1098), però no escriuen de seguida, fins a la segona o tercera generació no apareix una teologia monàstica d'una certa qualitat, quan ve la generació de sant Bernat, sant Guillem de sant Teodoric, sant Elred de Rievaulx; és a dir, primer va haver-hi alguns homes que van viure, i només després de tres o quatre generacions, uns altres van escriure sobre el que els primers havien viscut. I d'això hem viscut 800 anys. Agafem les síntesis franciscanes, les síntesis dominicanes, de sant Bonaventura i de sant Tomàs d'Aquino respectivament: no vénen de la primera generació. La primera generació tenen prou feina per intentar viure; sant Francesc d'Assís, sant Domènec de Guzmán, comencen per viure a fons. Els escrits més ben acabats i ponderats, les síntesis dels jesuïtes, no estan en sant Ignasi, s'ha d'anar més avall, a la segona i tercera generació. Sant Francesc d'Assís, sant Ignasi són els inspiradors, però les grans formulacions sistemàtiques que s'ensenyen a les facultats vénen molt més tard. Jo estava llegint aquestes coses quan el professor Sacristán es va atansar i es va quedar tot capficat. I, al cap de tres o quatre dies, m'agafa i em diu: «escolta he pensat sobre allò que m'has dit» (ell no era creient, era un agnòstic convençut), i em diu: «¿Vols dir que en aquesta època nostra no estem en la mateixa situació, vols dir que entre nosaltres no hi ha massa gent que voldria escriure, i formular el gran sistema, quan el que ens tocaria ara en aquest moment és viure i morir perquè altres, d'aquí a tres o quatre generacions, puguin començar a escriure el que alguns en la nostra pobresa, hem intentat, plens de contradiccions, de començar a viure?»

